

הונאה בלמידה בחינוך הממלכתי בישראל: נקודת מבטם של מורים והורים

יורם עשת-אלקלעי

אינה בלאו

עידית רותם

האוניברסיטה הפתוחה

האוניברסיטה הפתוחה

האוניברסיטה הפתוחה

yorames@openu.ac.il

inabl@openu.ac.il

rotem.idit@gmail.com

Academic Dishonesty in the Israeli Public School System: Teachers' and Parents' Perspectives

Idit Rotem

Ina Blau

Yoram Eshet-Alkalai

The Open University of Israel

The Open University of Israel

The Open University of Israel

Abstract

This study examined the phenomenon of academic dishonesty in the Israeli public education system, focusing on teachers' and parents' perceptions and on the strategies they employ to cope with it. A distinction was made between acts of analog and digital academic dishonesty, through the three main modes of learning assessment (i.e. exams, writing papers and doing homework). The theoretical framework for this study lies on Pavela's (1997) conceptual model, which distinguishes between four types of academic dishonesty: cheating, plagiarism, fabrication and facilitating academic dishonesty. Data was collected through semi-structured interviews, conducted with 12 teachers and 12 parents of elementary, middle and high school students. Findings indicate that participants were familiar with digital plagiarism more than any other type of digital academic dishonesty, and with digital dishonesty in the context of writing papers more than in other types of assessment. Compared to digital dishonesty, participants were more aware of the factors that promote or inhibit analog academic dishonesty. As for participants' ethical beliefs, the technological factor did not seem to affect their views concerning their students'/ children's acts of dishonesty. Findings emphasize the importance of appropriate instructional design of assignments in order to prevent digital academic dishonesty. It is recommended to expand Pavela's original model, in order to accurately explain academic dishonesty in the digital era.

Keywords: academic dishonesty, academic integrity, cheating, plagiarism, fabrication, facilitation, school students, teachers, parents, digital technology.

תקציר

המחקר הנוכחי בדק את תופעת ההונאה בלמידה במערכת החינוך הממלכתית בישראל, תוך התמקדות בעמדותיהם של מורים והורים כלפי התופעה, ובדרכי ההתמודדות שהם נוקטים על-מנת למנוע או להקטין אותה. נערכה הבחנה בין הונאה דיגיטלית ואנלוגית, בשלושת אופני ההערכה המרכזיים המקובלים במערכת החינוך – מבחנים, כתיבת עבודות והכנת שיעורי בית. המסגרת התיאורטית העומדת בבסיס המחקר מושתתת על המודל המושגי של פבלה (Pavela, 1997), אשר הבחין בין ארבעה סוגי הונאה בלמידה: רמאות, פלגיאריזם, פיברוק וסיוע להונאה. הנתונים נאספו באמצעות ראיונות מובנים למחצה שנערכו עם 12 מורים ו-12 הורים לתלמידי יסודי, חטי"ב ותיכון. ממצאי המחקר מראים כי הונאה דיגיטלית מוכרת למורים והורים בהקשר של

פליגיאריזם יותר מאשר סוגי הונאה אחרים, ובהקשר של עבודות יותר מאשר סוגי הערכה אחרים. כמו כן נמצא כי הגורמים המקדמים ומעכבים הונאה מוכרים למרואיינים, בעיקר כאשר מדובר בהונאה אנלוגית. באשר לתפיסות האתיות של המשתתפים, לא נמצאה השפעה של הגורם הטכנולוגי על עמדותיהם של מורים והורים כלפי הונאה שמבצעים תלמידיהם / ילדיהם. ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות העיצוב הפדגוגי של מטלות, כך שלא יזמנו הונאה דיגיטלית. הממצאים מצביעים על הצורך בהרחבת המודל המקורי של פבלה לסוגי ההונאה בלמידה, כך שיוכל להסביר באופן מקיף יותר את תופעת ההונאה בלמידה בעידן הדיגיטלי.

מילות מפתח: הונאה בלמידה, יושרה אקדמית, רמאות, פליגיאריזם, פברוק, סיוע לאחרים בהונאה, תלמידי בית ספר, הורים, מורים, טכנולוגיה דיגיטלית.

מבוא

עם החידושים וההתפתחויות הטכנולוגיות של השנים האחרונות, הולך ומתרחב השימוש שנעשה בבתי הספר באמצעים דיגיטליים מגוונים לצורכי למידה והוראה. אמנם הטכנולוגיות מזמנות לתלמידים דרכים חדשות ונוחות ללמידה, אך לצד יתרונות אלו, נמצא קשר בין התפתחותן וחדירתן של הטכנולוגיות למערכת החינוך ובין השימוש ההולך וגובר שעושים בהן תלמידים לשם ביצוע מעשי הונאה בלמידה (academic dishonesty) (Stogner, Miller & Marcum, 2013; Bain, 2014). כך למשל, הגישה לאינטרנט מאפשרת לתלמידים להעתיק טקסטים ולהדביקם בתוך עבודות שהם כותבים ואילו השימוש בטלפונים הניידים מאפשר להם לבצע בקלות פעולות הונאה שונות, כמו צילום טופסי בחינה ושליחתם, או העברת תשובות זה לזה וחיפוש אחר תשובות במהלך מבחן.

במקביל להתגברות התופעה בקרב התלמידים, נראה גם כי הפער הדיגיטלי (digital divide; Hargittai, 2002) בינם לבין המורים, אשר אינם שולטים מספיק בטכנולוגיות הדיגיטליות העכשוויות, מגביל את יכולתם של מורים לזהות מקרי הונאה ולהתמודד עמם ביעילות (Blau, 2014; Eshet-Alkalai, & Rotem, 2014). כמו-כן, נמצא כי לא פעם גם הפדגוגיה והעיצוב ההוראתי, אשר מאפשרים לתלמידים להשלים מטלה ע"י פעולה פשוטה של העתקת מידע מהאינטרנט, מעודדים בעקיפין הונאה (Kauffman & Young, 2015). בנוסף למורים, נראה כי גם ההורים, מצדם, אינם מודעים מספיק לממדי השימוש באמצעים דיגיטליים לצורכי הונאה בקרב ילדיהם, והם מוגבלים ביכולתם לייצץ, לפקח ולהתמודד כראוי עם התופעה (Strom & Strom, 2007; Common Sense Media, 2010).

המסגרת התיאורטית העומדת בבסיס המחקר מושתתת על המודל המושגי של פבלה (Pavela, 1997), אשר הבחין בין ארבעה סוגי הונאה בלמידה: **רמאות** (cheating – שימוש מכוון בחומרי לימוד, מידע או עזרים שהינם אסורים במפורש), **פליגיאריזם** (plagiarism – שימוש בחומרים שכתב אדם אחר והצגתם ללא ציון המקור וכאילו נוצרו ע"י הכותב עצמו), **פיברוק** (fabrication – המצאה מכוונת של מידע ונתונים שאינם קיימים במציאות), ו**סיוע להונאה** (facilitating academic dishonesty – סיוע מכוון לאחר במעשה של הונאה בלמידה).

המחקר הנוכחי בחן את תופעת ההונאה הדיגיטלית במערכת החינוך בישראל, תוך התמקדות בעמדותיהם של מורים והורים בחינוך הממלכתי כלפי התופעה, ובדרכי ההתמודדות שהם נוקטים על-מנת למנוע או להקטין אותה. נערכה הבחנה בין ארבעה סוגי הונאה שונים (רמאות, פליגיאריזם, פיברוק וסיוע להונאה) המתרחשים עם וללא סיוע טכנולוגיה דיגיטלית, בשלושת אופני ההערכה המרכזיים המקובלים במערכת החינוך – מבחנים, כתיבת עבודות והכנת שיעורי בית.

שאלות המחקר

1. באיזו מידה מורים והורים מכירים ומודעים לאסטרטגיות הונאה וליכולת או לקושי לזהותן?
2. באיזו מידה מורים והורים מבדילים בין סוגי ההונאה השונים – רמאות, פליגיאריזם, סיוע להונאה ופברוק?
3. מהי מידת היכרותם של מורים והורים עם הונאה בלמידה דיגיטלית לעומת אנלוגית?
4. באיזו מידה מורים והורים מחזיקים בתפיסות אתיות שמצדיקות או שוללות הונאה בלמידה?
5. באיזו מידה מורים ומורים מכירים ומודעים לגורמים היכולים לקדם או לעכב את התרחשות ההונאה, ואת דרכי ההתמודדות עמה?

השיטה

אוכלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 24 מרואיינים – 12 מורים (9 מורות ו-3 מורים), ו-12 הורים (6 אבות ו-6 אימהות) לתלמידי יסודי, חטי"ב ותיכון במערכת החינוך הממלכתית בישראל. מתוך רצון לבחון את תופעת ההונאה בלמידה בהקשר רחב ככל האפשר, נבחרו מורים מ-6 בתי ספר שונים במרכז הארץ, המלמדים מקצועות בהם מוטלים על התלמידים שיעורי בית, עבודות ומבחנים. כמו כן, נבחרו הורים לתלמידים מ-10 בתי ספר שונים אשר 8 מהם נמצאים במרכז הארץ ו-2 מהם בצפונה.

כלי המחקר

המחקר התבסס על פרדיגמת מחקר המשלבת בין הגישה האיכותנית והכמותית. החלק האיכותני התבסס על ראיונות מובנים למחצה עם מורים והורים (נספח 1). מטרת הראיונות היתה לקבל מידע איכותני אודות מידת היכרותם של הורים ומורים עם תופעת ההונאה בלמידה דיגיטלית ואנלוגית, אודות התפיסות האתיות של תופעת ההונאה בלמידה, ואודות דרכי ההתמודדות שלהם עימה.

הליך המחקר

הראיונות נערכו פנים-אל-פנים במקום שנבחר על-ידי המרואיינים. כל הראיונות נמשכו כ-45 דקות, הוקלטו ולאחר מכן תומללו לצורך ניתוחם.

לשם בדיקת שאלות המחקר בוצעו ניתוחים כמותיים ואיכותניים של הראיונות עם המורים וההורים. לצורך זה נעשה קידוד של היגדי המרואיינים לפי ארבעת סוגי ההונאה של פבלה, בהקשר דיגיטלי או אנלוגי, תוך התייחסות לסוגי ההערכה המרכזיים בלמידה והוראה (מבחנים, עבודות וש"ב). כמו כן, קודדו היגדי המרואיינים המבטאים את תפיסותיהם האתיות כלפי הונאה בלמידה, הסיבות לביצועה ודרכי התמודדות עמה.

תוצאות ודיון

910 היגדים מתוך ראיונות המשתתפים קודדו לקטגוריות. מתוך היגדים אלה, 589 (64.7%) נאמרו ע"י מורים ו-321 (35.3%) נאמרו ע"י הורים. 620 היגדים (68.1%) נאמרו ע"י משתתפות (מורות או אימהות) ו-290 (31.9%) נאמרו ע"י המשתתפים (מורים או אבות). לגבי שלב החינוך של תלמידי או ילדי המשתתפים, 337 היגדים (37.0%) נאמרו ע"י מורי והורי התיכון, 302 (33.2%) נאמרו ע"י מורי והורי היסודי, ו-271 היגדים (29.8%) נאמרו ע"י מורי והורי חטיבת הביניים.

לבדיקת הקשר בין מדדי המחקר שהתקבלו באמצעות קידוד היגדי המשתתפים, בוצעה סדרה של מבחני חי בריבוע.

אסטרטגיות הונאה בלמידה והיכולת לזהותה

למעלה ממחצית היגדי המרואיינים (71 היגדים – 57.3%) תיארו מגוון רחב של אסטרטגיות הונאה בלמידה המוכרות להם מילדיהם או מתלמידיהם, לדוגמא:

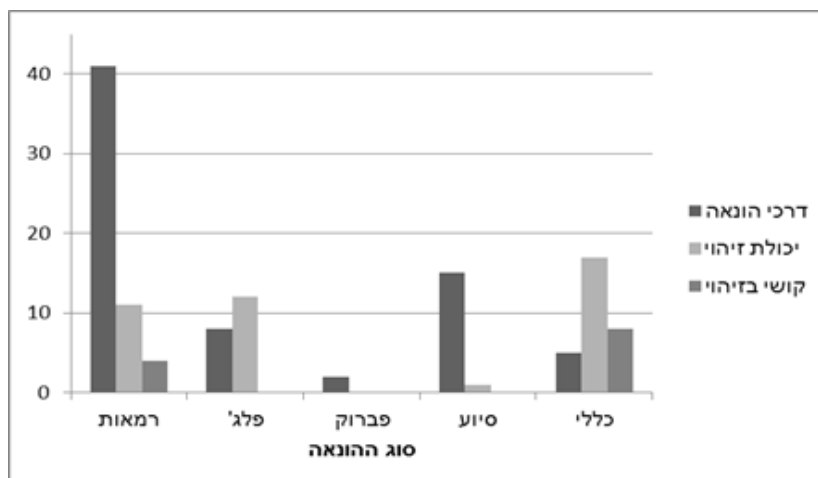
"אני יודעת על ילדה שלא הבינה משהו במתמטיקה, אז היא ביקשה את הנייד והלכה לשירותים ושאלה את אבא שלה את התשובה". (מורה, יסודי)

"היתה על המחשב כבר עבודה שאחות גדולה עשתה. אז הוא אולי שינה קצת, אבל השתמש בזה כבסיס". (אב, יסודי)

בנוסף, 41 (33.1%) היגדים תיעדו את יכולת המרואיינים לזהות מקרי הונאה, בעוד שב-12 (9.7%) היגדים בלבד המשתתפים הביעו קושי לזהות הונאה בלמידה, למרות החשד שלהם לקיומה.

נמצא קשר מובהק סטטיסטי בין אסטרטגיות ההונאה והיכולת לזהותה לבין סוג ההונאה שבוצעה ($\chi^2(8) = 46.154, p = .000$). כמו כן, נמצא כי האסטרטגיות המוכרות ביותר למורים והורים הן אלו הקשורות למעשי רמאות (תרשים 1). לעומת זאת, אסטרטגיות לביצוע פברוק כמעט ואינן מוכרות להם, וזאת בניגוד לדיווחיהם של התלמידים עצמם, המעידים על רמות גבוהות של פברוק נתונים (בלאו ועשת-אלקלעי, 2014). הוצע כי פער זה בין דיווחי תלמידים ובין דיווחי המורים וההורים נובע מכך שפברוק נתפס פעמים רבות, בעיקר בגילאים הצעירים, כמעשה לגיטימי, ולכן מורים והורים

אינם מתייחסים לאסטרטגיות הונאה אלה כאל מעשים חמורים, כפי שציינה זאת אחת האימהות: "הפברוק בא לפעמים מתוך הדמיון שעבד שעות נוספות".

תרשים 1. הקשר בין אסטרטגיות ההונאה והיכולת לזהות לבין סוג ההונאה

באשר לקשר בין אסטרטגיות הונאה והיכולת לזהות לבין השימוש בטכנולוגיה לביצוע ההונאה, קשר זה לא נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(2) = 1.449, p = .485$). נראה כי אסטרטגיות הונאה דיגיטלית אינן מוכרות למרואיינים יותר מאשר אסטרטגיות ההונאה האנלוגית, ה"מסורתיות" יותר, וזאת על אף עדויות מחקריות על כך שתופעת השימוש בכלים דיגיטליים להונאה בלמידה הולכת וגוברת (Stogner et al., 2013). לממצא זה מספר הסברים אפשריים. האחד קשור לפער הדיגיטלי (Hargittai, 2002) שבין תלמידים למוריהם והורים, שאינם מודעים מספיק לכך שהמכשירים הדיגיטליים שבידי ילדיהם עשויים לשמש לצרכי הונאה. אפשרות אחרת היא שמדיניות האכיפה והנהלים הברורים בבית-הספר תורמים לכך שמורים והורים חשים שהנושא מצוי "בשליטה", ומכאן התייחסותם המאוזנת להונאה דיגיטלית ואנלוגית בראיונות.

סוגי ההונאה בלמידה

היגדי המורים וההורים בנוגע להונאה בלמידה סווגו לסוגי הונאה לפי המודל של Pavela (1997). 397 מהיגדי המרואיינים מציגים מקרי הונאה בלמידה באופן כללי. 513 היגדים נוספים התייחסו לסוגי ההונאה הספציפיים: 256 (49.9%) מתוכם תיארו רמאות, 174 (33.9%) עסקו בפלגיאריזם, 10 (1.9%) בלבד התייחסו לפברוק ו-73 (14.2%) התייחסו לסיוע לאחרים. בטבלה 1 מובאות דוגמאות מתוך הראיונות לארבעת סוגי ההונאה בלמידה.

טבלה 1. סוגי הונאה בלמידה

סוג הונאה	דוגמה
רמאות	יש קלמר על השולחן שזה מותר, אבל בתור הקלמר יש את הסמארטפון ובתוכו צילומים של כל הסיכומים שהתלמידים עשו או שאני העברתי, וכאילו מחפשים עיפרון ועושים עם האצבע. (מורה, תיכון)
פלגיאריזם	מראיינת: אתה רואה משהו שכתוב בעבודה של תלמיד שנראה לך שזה לא מילים שלו? מחנך: כל הזמן [...] די ברור לי [שזה מהאינטרנט]. אני שואל אותם בלי כעס, מאיפה הורידו את זה ואז הם עונים. (מורה, תיכון)
פברוק	לדוגמא, בעבודת שורשים [...] היא הוסיפה פרטים לא נכונים. לדוגמא, מעברי דירה, דברים כאלה. יכול להיות שלא זכרה... השלימה פרטים. כשעשיתי את ההגהה ראיתי דברים שהמציאה לגמרי. (אם, חטי"ב)
סיוע בהונאה	הבן שלי אמר שלדוגמא, הנייד נמצא בזמן מבחן בכיס של המעיל או של הגיינס, ומעבירים תשובות אחד לשני, פותחים מתחת לשולחן. (אם, תיכון)

סוג ההונאה נמצא קשור באופן מובהק לכל המשתנים שנבדקו: מגדר המרואיינים ($\chi^2(4) = 17.635, p = .001$), אופני ההערכה השונים ($\chi^2(8) = 40.233, p = .000$) ושלב החינוך של התלמידים ($\chi^2(8) = 32.882, p = .000$). בהתייחס לשלב החינוך, נמצא כי רמאות מוכרת למורי והורי התיכון והיסודי יותר מאשר להורי ומורי החט"ב. ניתן אולי למצוא הסבר לממצא מפתיע זה, בפערים בגישות כלפי הונאה בין מורי החט"ב, היסודי והתיכון, כפי שעלו מתוך הראיונות: בעוד מורי החט"ב ציינו את רמות הפיקוח והאכיפה הגבוהות הנהוגות אצלם בזמן מבחנים, הרי שמורי היסודי תיארו אוירה סובלנית וסלחנית כלפי העתקות, ומורי התיכון תיארו יחסי אמון בינם לבין תלמידיהם.

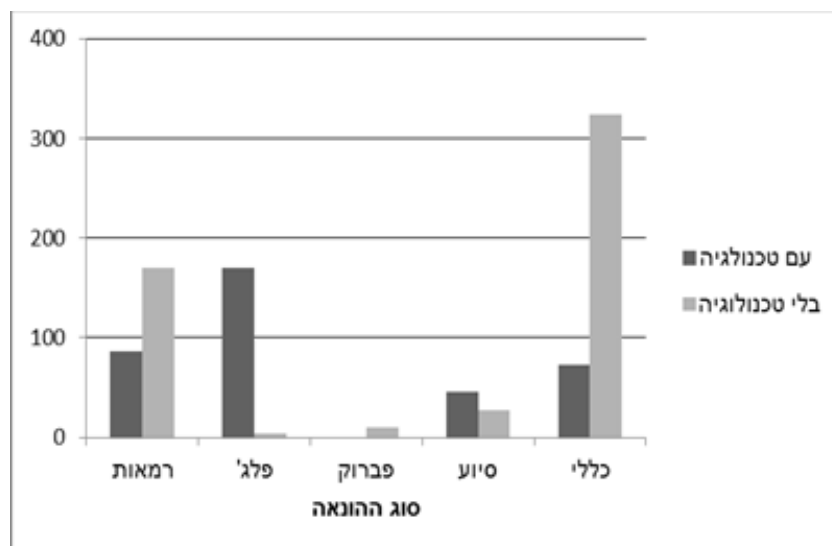
הונאה דיגיטלית בלמידה

השימוש בטכנולוגיות דיגיטליות לצורכי הונאה בלמידה נבדק, תוך הבחנה בין מקרי הונאה המתבצעים בסיוע וללא סיוע טכנולוגיות. 535 (58.8%) מהיגדי המרואיינים התייחסו להונאה אנלוגית, בעוד ש-375 (41.2%) מההיגדים תיארו הונאה דיגיטלית. להלן דוגמאות מתוך הראיונות להונאה עם וללא סיוע טכנולוגיה:

"ראיתי גם בעוד מבחן לא שלי, שמישהו שענה נכון את המבחן, פשוט צילם את המבחן שלו בסמארטפון, שלח בהודעה לחבר אחר, והחבר הציץ בתשובות". (מורה, תיכון)

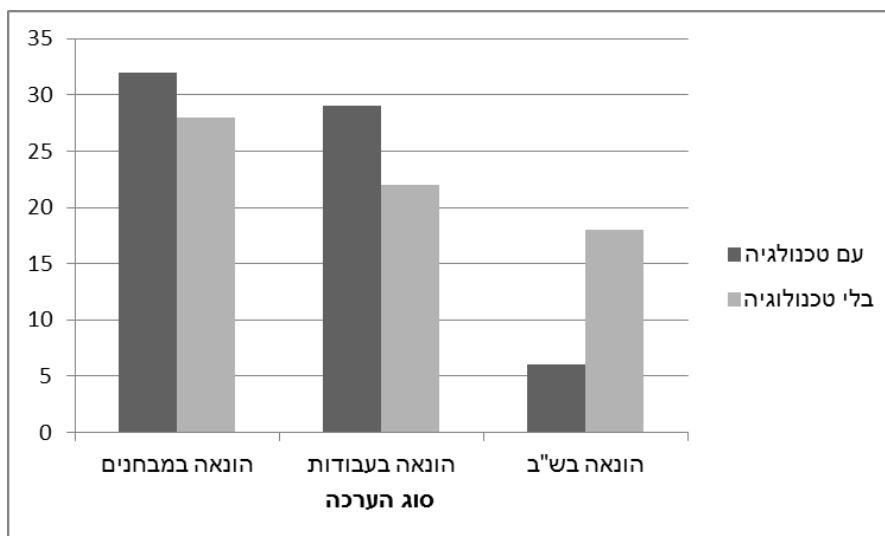
"תלמידים מבקשים להכניס בקבוקי שתייה לכיתה וזה בסדר. אחת המורות תפסה על התווית של בקבוק השתייה תשובות או רמזים לשאלות שהיו אמורות להיות". (מורה, חט"ב)

הקשר בין השימוש בטכנולוגיה לבין סוג ההונאה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(4) = 342.009, p = .000$). כפי שניתן לראות בתרשים 2, בשונה מסוגי ההונאה האחרים, כאשר מדובר בפלגיאריזם, הטכנולוגיה מהווה גורם משמעותי בהגברת מודעותם של מורים והורים לממדי התופעה בקרב תלמידיהם/ ילדיהם. ואכן, צמד המילים "העתק-הדבק", המתאר את הפשטות והקלות בה תלמידים נוהגים להעתיק מידע מהאינטרנט כמעשה של שגרה, חזר על עצמו בראיונות 56 פעמים. נתון זה איננו מפתיע ואף עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים רבים אשר תיארו את "מגפת הפלגיאריזם" (Gorman, 2008), כאחת העבירות הנפוצות בקרב תלמידים בני דור המילניום (Evering & Moorman, 2012).

תרשים 2. הקשר בין השימוש בטכנולוגיה לסוג ההונאה

הקשר בין השימוש בטכנולוגיה בהונאה לבין סוגי ההערכה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(2) = 7.229, p = .027$). התייחסות המרואיינים לשיעורי בית הייתה בעיקר בהקשר של הונאה אנלוגית, בעוד שבהתייחסות לכתובת עבודות התקבלה תמונה הפוכה: היו יותר התייחסויות להונאה דיגיטלית. באופן מפתיע, בהונאה במבחנים כמעט ולא נמצאו הבדלים בין התייחסות המרואיינים להונאה דיגיטלית ואנלוגית. בדומה לממצאים קודמים, ייתכן כי גם ממצא זה מעיד על כך שמורים והורים אינם מבינים ואינם די מודעים למעשי התלמידים באמצעות המכשירים הדיגיטליים שבידיהם בזמן מבחנים (תרשים 3).

תרשים 3. הקשר בין שימוש בטכנולוגיה לסוגי ההערכה

תפקידן של תפיסות אתיות בתופעת ההונאה בלמידה

בראיונות, ביטאו המשתתפים מגוון רחב של תפיסות אתיות כלפי מעשי ההונאה השונים. 166 מהיגדי המרואיינים קודדו כתפיסות אתיות כלפי הונאה בלמידה בקרב תלמידיהם או ילדיהם. באופן מפתיע, רק 71 (42.8%) מתוכם שללו את התופעה, בעוד ש-95 (57.2%) דווקא הביעו עמדה המצדיקה אותה.

להלן דוגמאות להיגדים אתיים מתוך הראיונות שנערכו:

אתיקה מצדיקה הונאה: "כל מקום שבו המורה נותן שאלות לא אינטליגנטיות שהתשובה נמצאת באינטרנט, אני הייתי עושה את אותו הדבר. אין לי טענה כלפי התלמיד, הטענה שלי כלפי המורים, שלא יכול להיות שהם נותנים שאלות שאלו הן התשובות להן". (אב, יסודי)

אתיקה שוללת הונאה: "במבכנים אני לא רואה שום הצדקה להעתקה, אני מאוד נחרץ בעניין הזה. אני חושב שיש מקום לא לעשות את הבחינה. להגיד "אני לא יודע" או "הבחינה לא הוגנת", אבל להעתיק זו לא פרקטיקה". (מורה, תיכון).

הקשר בין התפיסות האתיות של המרואיינים לבין השימוש בטכנולוגיה לביצוע ההונאה לא נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(1) = 2.263, p = .132$). משמעות הדבר היא, שלמורים והורים עמדות דומות כלפי הונאה דיגיטלית ואנלוגית שמבצעים תלמידיהם / ילדיהם, וזאת, בניגוד למחקרים שבדקו את עמדות התלמידים עצמם, ואשר מצאו כי הם שופטים הונאה דיגיטלית יותר בסלחנות מאשר הונאה אנלוגית (Grieve & Elliot, 2013). ייתכן והבדל זה נעוץ בשינוי בנורמות החברתיות בקרב דור המילניום, ולהתפתחותה של תרבות חדשה וסובלנית כלפי העתקה דיגיטלית (Lind, 2011).

גורמי הונאה בלמידה ודרכי התמודדות עמה

485 מהיגדי המורים וההורים התייחסו להתנהגות של המרואיינים ביחס להונאה בלמידה בקרב תלמידיהם/ילדיהם: 230 (47.4%) מההיגדים עסקו בהתנהגויות המעכבות הונאה, בעוד ש-130 (26.8%) מההיגדים תיארו התנהגויות המעודדות הונאה. באשר להתמודדות עם הונאה, 95 (19.6%) היגדים תיארו **דרכי התמודדות** עם הונאה בלמידה, בעוד ש-30 (6.2%) היגדים תיארו **התעלמות ממנה**.

להלן מבחר ציטוטים מתוך הראיונות, אשר מדגימים את התייחסויות המרואיינים לגורמי ההונאה בלמידה ולדרכי ההתמודדות שלהם עמה:

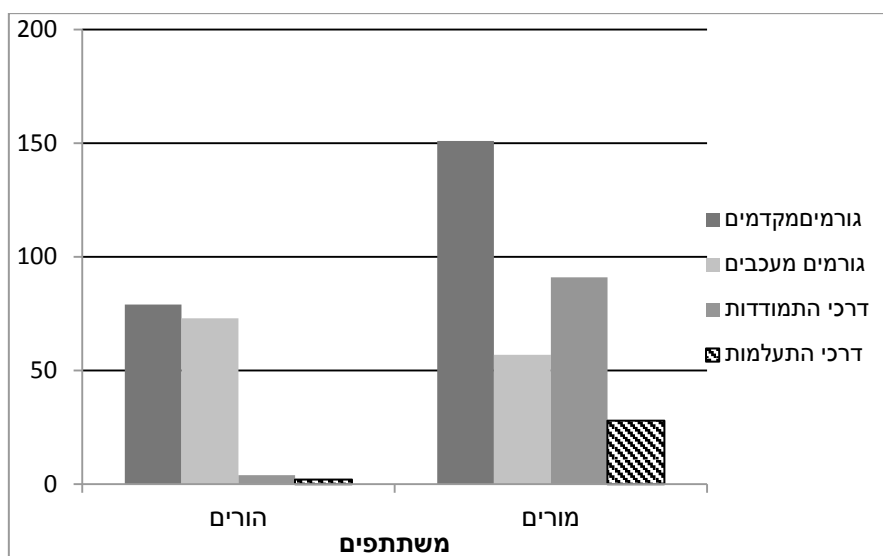
גורם מקדם הונאה: "את נכנסת לכיתה, 40 ילדים, והם גדולים כאלה וזה.. ולכי גם תלמדי וגם תסתכלי מה עושה כל אחד, גם הכיתה צפופה. זה בלתי אפשרי. כשאת כבר תופסת מישהו, אז כן היה או לא היה, וזה דחוף ולא דחוף... הוויכוחים והכוחות שזה לוקח ממך [...] את לא יכולה בשיעור של 45 דקות עם 40 תלמידים, גם ללמד, גם לנהל, גם לדאוג לאווירה לימודית וגם להתייחס לניידים שלהם. אי אפשר". (מורה, חט"ב)

גורם מעכב הונאה: "הטלפון אצלם נכבה, לפחות אצל הילדים שלי, מהדקה שהם נכנסים לבית הספר עד הדקה שהם יוצאים ממנו. תלמיד שייתפס עם טלפון, ייקחו לו את הטלפון, זה משהו מאוד חזק איפה שהם לומדים. עד כמה שאני יודע התלמידים לא עוברים על זה. זה ביטל את כל האפשרות להעתיק מהטלפונים". (אב, יסודי)

דרכי התמודדות עם הונאה: "אני חושבת שהנוער יותר מתוחכם, אבל גם המורים היום יותר מתוחכמים. זה לא שהם התקדמו ואנחנו נשארנו במקום. אין לנו בעיה להקליד באינטרנט בדיוק את מה שהם הקלידו ולקבל את אותן תוצאות. מורים עושים את זה. מגלים העתקות, ואנחנו גם רושמים להם את זה: "זה לקוח מהאינטרנט, יש לעבד את החומר". (מורה, חט"ב)

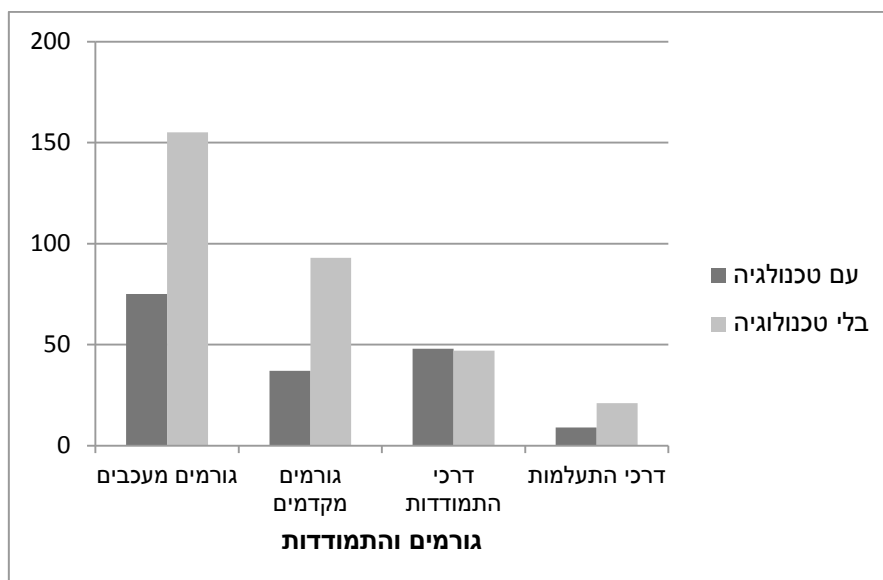
דרכי התעלמות מהונאה: "אני לא עושה מבחן בטורים. אין ספק שיש העתקות אחד מהשני, אני רואה את ההצעות ואת ההתלחשויות. באופיי אני הרבה יותר ותרן, אז אני מעיר לתשומת ליבם או שאומר להם שמי שצריך עזרה שיקרא לי". (מורה, חט"ב)

כפי שניתן לראות בתרשים 4, הקשר בין גורמי הונאה והתמודדות עם הונאה לבין קבוצות המשתתפים (מורים והורים) נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(3) = 77.200, p = .000$). באשר למורים - נמצא כי ברוב המקרים הם בוחרים להתמודד עם הונאה ולא להתעלם ממנה, וכי הם מקדישים תשומת לב רבה לגורמים היכולים לעכב הונאה כמו גם לפעולות שהם יכולים לנקוט על מנת לאתר או למנוע אותה. בניגוד לכך, ההורים מיעטו להתייחס להתמודדות עם הונאה בקרב ילדיהם או למניעתה. כמצוין במחקרים רבים (Common Sense Media, 2010; Strom & Strom, 2007), ניתן לשער כי הורים אינם מודעים מספיק להתנהגויות ההונאה של ילדיהם ולכן אינם מתמודדים כראוי עם התופעה.

תרשים 4. הקשר בין גורמי הונאה והתמודדות עם הונאה לבין קבוצות המשתתפים (הורים ומורים)

גם הקשר בין גורמים והתמודדות עם הונאה לבין השימוש בטכנולוגיה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2(3) = 13.440, p = .004$). ניתן לראות כי המרואיינים ציינו הרבה יותר גורמים מעכבים וגורמים מקדמים כאשר ההונאה מתבצעת ללא שימוש בטכנולוגיה. בניגוד לכך, ניתן לראות כי הם מתמודדים במידה דומה עם הונאה דיגיטלית ולא דיגיטלית (תרשים 5).

תרשים 5. הקשר בין גורמים והתמודדות עם הונאה לבין השימוש בטכנולוגיה

סיכום

המסגרת התיאורטית של המחקר הנוכחי התבססה על מודל ארבעת סוגי ההונאה של פבלה (Pavela, 1997), אשר נכתב עוד בטרם הפכו הטכנולוגיות הדיגיטליות העכשוויות כלים מרכזיים בתקשורת, ביצירת מידע, בעיצובו ובהפצתו. הממצאים מצביעים על כך שמודל זה אינו יכול להסביר באופן מלא את תופעת ההונאה בלמידה והוא נדרש להרחבות והתאמות הלוקחות בחשבון את ההיבטים הקשורים בהונאה הדיגיטלית ובשימוש הנרחב הנעשה בה כיום. נראה כי עם השינויים בתפיסת ההוראה והלמידה, גם אופי ההונאה השתנה והיא התפתחה לכיוונים חדשים, אשר מתקיימים בהם כללים, נורמות ותפיסות אתיות שונים מאלו שהיו מוכרים בעבר (Evering & Moorman, 2012).

מבחינה מעשית, ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות העיצוב הפדגוגי של מטלות לימודיות, כך שיתאים לעידן המידע הפתוח, בו רוב המידע זמין ומצוי באינטרנט. משימה המסתכמת באיתור מידע בלבד היא משימה המזמנת העתקה ולפיכך, חשוב לאמץ פדגוגיה המבוססת על מטלות של הבניית ידע אותנטי ורלוונטי. מבחינה זו, דווקא ניתן לנצל את יתרונותיה של סביבת הלמידה הדיגיטלית ולהיעזר בה ליישום שיטות למידה מתקדמות, כגון למידת חקר, למידה באמצעות משחק ולמידה מבוססת פתרון בעיות (Barzilai & Blau, 2014).

תודות

מאמר זה מציג חלק ממחקר שזכה לתמיכה מקרן המחקר של המדען הראשי של משרד החינוך.

מקורות

בלאו, א' ועשת-אלקלעי, י' (2014). לא ראוי אבל נפוץ: תפיסת ההונאה בלמידה עם וללא כלים דיגיטליים בעיני תלמידי בית ספר. בתוך עשת-אלקלעי, י', כספי, א', גרי, נ', קלמן, י' וזילבר-ורוד, ו' (עורכים). (2014). *ספר הכנס התשיעי לחקר חדשנות וטכנולוגיות למידה ע"ש צ'ייס*, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה (עמ' 18-28ע). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

Bain, L. Z. (2014). How students use technology to cheat and what faculty can do about it. In *Proceedings of the Information Systems Educators Conference ISSN* (Vol. 2167, p. 1435).

Barzilai, S., & Blau, I. (2014). Scaffolding game-based learning: Impact on learning achievements, perceived learning, and game experiences. *Computers & Education*, 70, 65-79.

Blau, I. & Eshet-Alkalai, Y. (2014). School students' perception of academic dishonesty with and without digital tools: Not acceptable, but common. Paper presented at the International Conference on Advanced Education and Management - ICAEM2014. Beijing, China.

- Blau, I., Eshet-Alkalai, Y., & Rotem, I. (2014). *Cheating and e-cheating: A qualitative investigation of expanding an academic dishonesty framework into digital learning settings*. Presented at the 8th International Technology, Education and Development Conference-INTED2014. Valencia, Spain.
- Common Sense Media (2010). *Hi-Tech cheating: Cell phones and cheating in schools*. Research report. Retrieved October 15, 2015 from http://msnbcmedia.msn.com/i/MSNBC/Sections/NEWS/PDFs/2010_PDFs/100202_CellPhoneSchoolCheating.pdf
- Evering, L. C., & Moorman, G. (2012). Rethinking plagiarism in the digital age. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 56(1), 35-44.
- Gorman, G.E. (2008). The plague of plagiarism in an online world. *Online Information Review*, 32(3), 297-301.
- Grieve, R., & Elliott, J. (2013). Cyberfaking: I can, so I will? Intentions to fake in online psychological testing. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(5), 364-369.
- Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide. *First Monday*, 7(4), 1-4. Available at <http://firstmonday.org/article/view/942/864>
- Kauffman, Y., & Young, M. F. (2015). Digital Plagiarism: An experimental study of the effect of instructional goals and copy-and-paste affordance. *Computers & Education* 83, 44-56.
- Lind, M. (2011). A framework for addressing ethics in the Digital Age. In *Proceedings of the Information Systems Educators Conference - ISECON* (pp. 1624-1628). Wilmington North Carolina, USA.
- Pavela, G. (1997). Applying the power of association on campus: A model code of academic integrity. *Journal of Business Ethics*, 16(1), 97-118.
- Stogner, J. M., Miller, B. L., & Marcum, C. D. (2013). Learning to e-cheat: A criminological test of internet facilitated academic cheating. *Journal of Criminal Justice Education*, 24(2), 175-199.
- Strom, P. S., & Strom, R. D. (2007). Cheating in middle school and high school. *The Educational Forum*, 71(2), 104-116.

נספח 1

א – שאלות מנחות לראיון חצי מובנה עם מורים

1. ספרי לי על דרכי הערכה של תלמידך.
2. מהן המטלות ושיעורי בית שאתה נותנת? לאיזה סוג של תשובות אתה מכוון בד"כ? האם מדובר בשאלות שיש עליהן תשובה אחת נכונה? השוואה בין מקורות מגוונים והבעת עמדה אישית? עבודות אחידות לכל הכיתה או מטלה שונה לכל תלמיד (למשל, האם התלמידים יכולים לבחור את נושא העבודה, תוך שמירה על הקשר לנושא הנלמד)?
3. באיזו מידה, שיעורי הבית והעבודות שאתה נותנת לתלמידים מחייב אותם להיעזר במקורות דיגיטליים? תני דוגמה למטלה כזאת.
4. כאשר התלמידים עובדים על מטלות שיתופיות, כיצד ניתן לוודא שכל תלמיד תרם את חלקו? תני דוגמה למטלה כזו ולדרך הערכתה.
5. ספרי לי על שיטות העתקה של תלמידים במבחנים, עבודות ושיעורי בית המוכרות לך? האם תוכלי לתאר מקרה שבו תפסת תלמיד מעתיק בעבודה או בבחינה?
6. באיזו מידה הם נעזרים להעתקה בטכנולוגיות דיגיטליות – האינטרנט, טלפונים חכמים וכד' מהו, להערכתך, הסיכוי "לתפוס" תלמיד כזה, כאשר העתקה נעשתה בעזרת הטכנולוגיה לעומת העתקה ללא שימוש בטכנולוגיה?
7. אילו סוגי מטלות וש"ב "מזמנים", לדעתך, העתקות של תלמידים ואילו מזמנים פחות? כיצד צריכה להיראות משימה לימודית על מנת שתפחית למינימום את הסיכוי להעתקה?

7. כיצד את/ה מוודא שהתלמידים אינם מעתיקים במבחנים ובעבודות? כיצד את/ה פועלת כאשר תלמיד חלש מאוד מקבל פתאום ציון מאוד גבוה על עבודה או במבחן? כיצד את/ה פועלת כאשר תלמיד שבדרך כלל מתקשה בכתיבה, מגיש עבודה מצטיינת, המנוסחת ברמה גבוהה ביותר?
8. להלן מספר מקרים. האם תוכלי לדרג אותם לפי מידת חומרתם:
 - א. תלמיד מצטיין נתן לחברו עבודה שכתב, והחבר העתיק ממנה חלקים נרחבים והגיש.
 - ב. במהלך מבחן תלמיד חיפש באינטרנט תשובות לשאלות באמצעות טלפון חכם
 - ג. תלמיד שלח לחברו את התשובות במהלך המבחן באמצעות טלפון סלולרי
 - ד. תלמיד צילם את שאלות הבחינה והפיץ בקרב כל חבריו שנבחנו במועד מאוחר יותר
 - ה. תלמיד העתיק ערך מויקיפדיה ושילב אותו בצורה מוצלחת בעבודה שהגיש.
9. האם תוכלי לתאר מקרים דומים שקרו בכיתתך ולספר איך פעלת בהם? (אם המרואיינת טוענת שלא נתקלה במקרים דומים, אפשר לשאול באופן היפותטי: חשבי מה היית עושה במקרים הנ"ל?)
10. תני דוגמאות למקרים בהם העתקה של תלמידים במבחנים, עבודות וש"ב היא במובן מסוים "מוצדקת" ולגיטימית.

ב – שאלות מנחות לראיון חצי מובנה עם הורים

1. תארו כיצד ילדכם נוהג להתכונן למבחנים, להכין את העבודות ושיעורי הבית – לבדו? בעזרת חברים? באיזו מידה הוא נעזר בטכנולוגיות דיגיטליות בהכנה למבחנים, עבודות וש"ב- משתמש במחשב מחובר לאינטרנט, טלפון חכם, שואל חברים בפייסבוק, מארגן קבוצת למידה בסקייפ, מקליד קובץ סיכום או תרשים זרימה של החומר וכד'?
2. כיצד אתם נוהגים לעזור לילדכם בביצוע מטלות בית ספריות שונות? באיזו מידה אתם נעזרים בטכנולוגיות דיגיטליות על מנת לעזור לו? תנו דוגמאות.
3. לאילו תשובות בד"כ מצפים המורים במטלות ושיעורי בית שילדיך מקבל בבית הספר? האם מדובר בשאלות שיש עליהן תשובה אחת נכונה? השוואה בין מקורות מגוונים והבעת עמדה אישית? עבודות אחידות לכל הכיתה או מטלה שונה לכל תלמיד? (למשל, התלמידים יכולים לבחור את נושא העבודה, תוך שמירה על הקשר לנושא הנלמד)
4. אילו שיטות העתקה של תלמידים במבחנים, עבודות ושיעורי בית מוכרות לכם ובאיזו מידה הם נעזרים להעתקה בטכנולוגיות דיגיטליות – האינטרנט, טלפונים חכמים וכד'?
5. אילו מטלות וש"ב "מזמנים", לדעתך, העתקות של תלמידים ואילו מזמנים פחות? כיצד צריכה להיראות משימה לימודית על מנת שתפחית למינימום את הסיכוי להעתקה?
6. מהו, להערכתכם, הסיכוי של המורה לגלות העתקות – עם וללא סיוע טכנולוגיות? כיצד אתם יכולים לוודא שילדכם אינו מעורב בהעתקות אסורות במבחנים ובעבודות?
 - א. להלן מספר מקרים. האם תוכלי לדרג אותם לפי מידת חומרתם?
 - ב. ילדכם נתן לחברו הטוב עבודה שכתב והחבר העתיק ממנה חלקים נרחבים והגיש.
 - ג. במהלך המבחן ילדכם חיפש באינטרנט תשובות לשאלות באמצעות טלפון חכם
 - ד. ילדכם שלח לחברו את התשובות במהלך המבחן באמצעות טלפון סלולרי
 - ה. ילדכם צילם את שאלות הבחינה והפיץ בקרב כל חבריו שנבחנו במועד מאוחר יותר
 - ו. ילדכם העתיק ערך מויקיפדיה ושילב אותו בצורה מוצלחת בעבודה שהגיש.
8. האם תוכלו לתאר מקרים דומים שקרו בכיתה בה לומד ילדכם ולספר כיצד פעלה המורה בהם? (אם המרואיינים טוענים שלא ידועים להם מקרים דומים בכיתה ילדם, לשאול באופן היפותטי: חשבו כיצד היה מורה פועל במקרים הנ"ל?) האם ילדכם "נתפס" בעבר מעתיק בבחינה או עושה העתק-הדבר מקטעים של אחרים לעבודה שלו?
9. תנו דוגמאות למקרים בהם העתקה של תלמידים במבחנים, עבודות וש"ב היא במובן מסוים "מוצדקת" ולגיטימית.